

Doneski k studiju slovenske avbe.

Dr. Stanko Vurnik.

1. Uvod.

Pod pritiskom nivelizirajoče moderne civilizacije in novega praktičnega materializma so nekako sredi preteklega stoletja začele tudi pri nas v Sloveniji izumirati in so do osemdesetih, devetdesetih let izumrle slovenske tako zvane narodne noše. Obleka Evropejca je z malimi izjemami dobila enotno, konvencionalno formo, na kateri ni nič fantastičnega in prosto ornamentalnega več. Ob smrti teh noš šele so se — baš romantiki so bili to — ljudje zavedli njih lepote in so jim v svoji navdušenosti podmaknili oni nacionalni pomen, ki ga te »narodne noše« ponekod uživajo še danes (glej Korytkov oklic leta 1838. v Illyr. Blattul!), takrat šele se je vzbudil interes inteligence za dotlej toli zaničevano kmečko in ljudsko umetnost ter folklor. Takrat so se začele studirati narodne noše in popisovati, kakor da naj se vsaj literarno še ohrani potomcem odsev njih lepote, odtlej velja tudi slovenska avba še vedno za nekaj specifično slovenski kos naše narodne noše in uživa pri vsaki priliki ljubeznivo pažnjo in nebroj poizkusov poznamo, da bi si moderne Slovenke zopet opasale sklepanec, si odele franžasto vijoličasto in zlato ruto in pokrile zlato avbo. Žal, moderni okus morda ne prenese več dve sto let starih noš poznega baroka in rokokoja in tako moremo smatrati, da avba nima več prihodnosti, vendar pa zasluži pozornost etnografa in onega, ki se hoče popečati z našo ljudsko umetnostjo, saj je vendar lep košček našega narodnega blaga baš v bogastvu avb in njih zlato ornamentiranih formov.

2. Kdaj se pojavijo pri nas prve avbe?

Redki stari in moderni literarni viri nas vedejo pri studiju ženskih kmečkih pokrival na Slovenskem celo v XIII. stoletje nazaj. Tako popisuje tedaj Ulrich Lichtensteinski Štajerkin

šapelj, tako popisuje Francesco di Toppo leta 1334. nošo žen iz Kranjske, ki so nosile na glavi »belo, strnjeno ruto, ki visi po hrbtu in del tega zakriva«.

Šapelj in pečo, ki jo prvi navaja Toppo in ki jo moramo imenovati najstarejše znano slovensko kmečko pokrivalo, sledimo pri Slovenkah odtlej vseskozi do srede druge polovice XIX. stoletja. Primož Trubar jo omenja leta 1562. v predgovoru k hrvatski prestavi novega testamenta, ko govori o zapadnih in srednjih Kranjcih, ki da se oblačijo sicer povsem »auf teutsch, allein dass die Weiber tragen besondere lange Schleier am Kopf«, podrobno opisuje slovenske peče XVII. stoletja Valvasor v svoji Ehre des Herzogthums Krain — pravnik je pa se do druge polovice XVIII. stoletja še ne omenja avba, o kateri nam je govoriti v naslednjem. In tudi slike noš še iz prve polovice XVIII. stoletja, n. pr. v Metzingerjevem ali Jelovškovem delu ali n. pr. votivna slika iz cerkve na Bregu pri Kranju iz l. 1717. kažejo le peče na glavah naših žen in deklet in šele na freskah iz l. 1760. se pojavi pri nas avba in izza l. 1780. imamo o njej več poročil in slik.

Tako opisuje Hermann v svoji, leta 1783. izdani knjigi Reisen durch Oesterreich kranjsko avbo, Hacquet ziljsko in kranjsko avbo v svoji Oryctographiji ter v Beschreibung der Wenden, Illyrier und Slaven, Marko Pohlin v svoji Bibliotheca Carnioliae in jo navaja v svojem Besedishu že l. 1781. Omenja jo tudi Linhart l. 1799. v svojem Versuch einer Geschichte von Krain, na prvi strani Vodnikovih Kuharskih bukev je naslikana l. 1799., v cerkvi na Veseli Gori na Dolenjskem je že žena z avbo naslikana l. 1760. in etnografski muzej v Ljubljani ima dokolenski portret žene z avbo iz leta 1785.

Tako bi sklepali na podlagi ohranjenih nam podatkov, da so se prve avbe pojavile pri nas v šestdesetih letih XVIII. stoletja in da so začele izumirati nekako v štiridesetih letih XIX. in do osemdesetih, devetdesetih let izumrle.

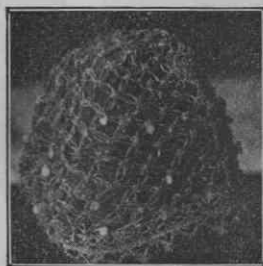
Vendar jih hočejo nekateri iz neznanih vzrokov že poprej imeti pri nas udomačene. Tako sem našel v muzejski zbirki pod avbami tablico: Avbe, 1770—1840, dalje trdi dr. Walter Schmid v Slovanu 1906, str. 169, da so se pojavljale že od srede XVIII. stoletja dalje, dr. Fran Kotnik trdi v Našem domu, XVIII pri popisovanju mežiških noš, da sega »tudi gorenjska

avba preko XVIII. stol. nazaj« in dr. Jos. Mantuani piše v Dom in Svetu 1908, str. 326, da je bila slovenska noša z avbo, ki jo Pohlin koncem XVIII. stol. omenja, tedaj »že kakih sto let stara«, kar se pravi pomakniti najstarejšo slovensko avbo v konec XVII. stoletja.

Nikakih vzrokov nimamo za to, da bi začetek avb postavili pred šestdeseta leta XVIII. stol., kakor se to dela in čemur je najbrž vzrok zamenjavanje naše kmečke s staro renesančno meščansko avbo, ki se v Sloveniji pojavi dosti prej ko kmečka, o kateri nam je tu govor. Sledimo jo to meščansko avbo že na freskah koncem XV. stol. in redoma na freskah XVI. stol., v več variantah na freskah pri Sv. Primožu nad Kamnikom, iz leta 1580./90. pa so se nam take avbe še ohranile (sl. 1., 2.). To

Sl. 1.

Sl. 2.

so avbe, ki so se dobile v protestantskih grobovih v Golčah na Štajerskem in ki jih hrani celjski muzej. Dr. Walter Schmid jih v Slovanu 1906, str. 169, takole popisuje: »Malo pokrivalo je v sredini vezeno z zlatimi nitkami, precejšen rob je ostal črn: najbolj sorodne so jim avbe, katere so nosila gorenjska dekleta podkorenske doline okoli Kranjske gore.« Dr. F. Stele popisuje v Freskah u crkvi sv. Primoža kod Kamnika, Beograd 1925, str. 150, nekaj vrst meščanskih avb iz XVI. stol., ki se pojavljajo pri nas po nemškem vzorcu že koncem XV. stol. v različnih oblikah in ponehavajo proti koncu stoletja. Stilizirane meščanske avbe nosijo na glavah na naših baročnih lesenih oltarjih na kmetih včasih tudi skulpirane angelske glavice iz konca XVII. stol. (n. pr. na Jezerskem).

Če ostro ločimo meščanski, importirani tip avbe renesanse in našo kmečko avbo XVIII. stol., ki sta si tako različni,¹ postanek avbe ne bomo datirali prej ko v sredo druge polovice XVIII. stoletja.

3. Najstarejše avbe in razvoj avb.

Najstarejše slovenske kmečke avbe iz druge polovice XVIII. stol. popisujejo Hermann, Pohl in Hacquet, ohranjena nam je njihova oblika pa tudi na imenovanih slikah iz let 1760., 1785 in 1799. Po prvem so bile najstarejše avbe »gemeiniglich aus schwarzseidenem Zeug, mit weissen Spitzen garniert« (sl. 3.),

Sl. 3.

Sl. 4.

Sl. 5.

kar da sklepati na tip stare zavijače s svilenim formom. Podobno popisuje ziljsko avbo Hacquet v svoji knjigi *Abbildung und Beschreibung der suedwest- und oestlichen Wenden, Illyrer und Slaven* (Leipzig 1801) na star. 17: »Den Kopf bedeckt bey den Weibern eine weite hinten etwas abhaengende Art Haube, die aus einem langen Streif gebildet und rueckwaerts zusammengebunden wird. Oft ist eine solche Haube mit einem schwarzen Querband verziert. An dem Rand zum Gesicht ist eine breite Spitze, oder ein gefaltener Streif Linnen angebracht, der tief in das Gesicht geht.« (Sl. 4.) Zopet podobnost s tipom bohinjske zavijače, ki je narejena iz trikotnega kosa platna in ima na pasu, ki ovije obraz, vezen svilen form. Kranjsko avbo (sl. 5.) popisuje

¹ Meščanska avba XVIII. stol., ki se je v mestih in pri plemenitaših rabila v istem času kakor kmečka, je bistveno drugačna. Glej avbe na portretih Valvasorjeve soroščine v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Hacquet na str. 36. o. c. takole: »Viele aber (namreč Maedchen) und die Weiber alle, tragen eine leinene Haube, dass man von den Haaren nichts zu sehen bekommt. An dieser Haube ist eine breite Spitze in vielen kleinen Falten, queer ueber den Scheitel gelegt. Diese Spitzen werden im Lande, besonders aber ausserordentlich viel in dem Bergwerke Hydria gemacht, so dass noch ein ziemlicher Handel damit ausser Land getrieben wird. Es sind freylich keine Bruessler Spitzen, aber doch weiss und fein genug um ihren Endzweck zu entsprechen. Queer ueber diese Spitze geht eine goldene Borde, Band, oder andere Stickerey, welches dass ganze sehr erhebt. Die Weiber tragen ueber eine solche Haube, die ohne Zierde ist, ein weisses Kopftuch (Pezha) auch die Maedchen bey ueblem Wetter und Sonnenschein.«

Sl. 6.

Sl. 7.

Sl. 8.

Takšne bi bile najstarejše avbe. Gre v bistvu za čipkast pas na kosu platna, ki se zadaj zaveže in pritrdi k lasem, na tem pasu je prišit »form«, zlatovezen ali svilnat tako, da gledajo drobne čipke na vseh štirih, daljših in ožjih straneh izpod njega kot drobno guban robček. To je avba brez vrha (»kape«). Ziljska stara avba po Hacquetu še ni podobna gotovo pozneje nastalim mežiško-koroškimi ali kranjskogorskim, marveč starim gorenjskim. Vse tri opisane kažejo na bistveno isti tip, gori opisan. Hacquet ima v svojem o. c. dvoje slik naših ženskih noš z avbami, Ziljanko in Kranjico (Gorenjko) in prav podobna je avba na glavi žene, katere portret hrani etnografski muzej v Ljubljani in ki je nastal spričo letnice na sliki l. 1785. (sl. 6.). Na vseh teh slikah je videti na glavah le črn, zlat, vezen »form«,

izpod katerega gledajo drobne, v ozke navpične, na ožjih straneh vodoravne gubice nabrane, poškrbane čipke kot rob. Taka stara slovenska avba še ni imela vrha, ki se je v okrogli ali grebenasti obliki razvil gotovo šele pozneje, najbrže proti koncu stoletja, marveč je morala imeti zadaj kos blaga kot dno, to blago se je ali zavezalo okrog kite ali pa je služilo kako drugače pritrditvi. Avba na sliki iz l. 1785. je spodaj (na zadnji strani pod vratom) zavezana z rdečo pentljo. Kako so takšne, najstarejše popisane avbe zgledale zadaj ali od strani, si moremo najbrž pojasniti z dosti mlajše slike iz Goldenstein-Korytkove zbirke. Tam nahajamo na tabli VIII kmečko nošo iz Bohinja na Gorenjskem. Bohinjka ima prav tako avbo, kakor jo popisujeta Hacquet in Hermann ter jo s sprednje strani kažejo slike iz

Sl. 9.

Sl. 10.

l. 1785., 1760. in 1799., prikazana pa je s profilne desne strani in daje točen vpogled v nje »mehaniko« zadaj (sl. 7.). Gre zopet za form, topot iz najbrže zlatega brokata s svilnato uvezenimi rožami, pod njim že omenjeno čipkasto gubanje, zadaj pa belo platno ali šifon ali kontenina, ki pokriva ves zadnji del glave in je spodaj zavezana okrog po hrbtu padajoče kite in še pritrjena z modrim trakom.

Tako moremo sklepati, da so bile najstarejše avbe podobne zavijačam oziroma naravnost zavijače, in da je tip avbe z vrhom, grebenastim ali ploskookroglim poznejši. Etnografski muzej v Ljubljani hrani nekaj podobnih starih avb-zavijač. Postavim št. inv. 222, nabavljena l. 1897., je nizka avba s formom iz črne svile, s čipkasto, na robovih gubano belo podlago; zadaj se zaveže z majhnima trikotastima rogljema, dno je iz tankega belega platna in podolž gubano; št. inv. 223, ki je prav po-

dobna nizka avba, pa ima beloplastnen form in na njem črno vezenino v stilu srede XVIII. stoletja; št. inv. 225, s črnožametastim formom z uvezenimi rdečimi, zelenimi in rumenimi svilnatimi rožami in robno borduro iz zlate spirale; št. inv. 226 s črnožametastim, modrosvileno in zlatoobrobljenim formom ter nageljni iz srebrnega vezenja; št. inv. 227 (nabavljena iz Bohinja leta 1896.) s črnožametastim formom, navpično modroprogostim, z vrtnicami prevezenim ter rdečim trakom; št. inv. 228 z zlatobrokatnim formom z uvezenimi belordečezelenimi vrtnicami, spiralnim robom iz rdeče svile in rdečim trakom.

Sl. 11.

Sl. 12.

Ta najstarejši tip avbe-zavijače pa je kmalu dobil drugačno obliko. Izpremenila se je oblika poprej enostavnega ploskega dna in se vzboknila v košat vrh kolobarjastoploske ali vzbokle grebenaste oblike. Vrh ima dosti večji premer od forma, ki ovija glavo, tako da ga obdaja zadaj kakor gloriola. Obenem se te poznejše avbe ne zavezujejo več zadaj, marveč dobe trdno lupino iz lepenke ali trdo prešitega platna, ki se enostavno povezne na glavo, ostala pa je še svilena pentlja, ki maha po hrbtu od avbe in je koncem razvoja avbe samo še čisto dekorativnega pomena, ker se z njo avba sploh ne zavezuje več. Ljubljanski etnografski muzej hrani celo vrsto avb iz let 1770/80 do skoro konca XIX. stol. v svoji zbirki. V tej se nahajajo avbe vseh razvojnih faz: stare zavijačne avbe, take avbe s širokim vrhom, ki se spodaj še zavezujejo in take, ki imajo pentljo le kot okrasni privesek prišito.

Kdaj so avbe dobile širok vrh, nam morda pojasni Marko Pohlin, ki piše v svoji Kranjski Kroniki koncem XVIII. stoletja o avbah, ki so bile platnene, dobro nabrane in lepe, čez sredo ločene... kar bi kazalo na to, da so se vrhaste avbe pojavile še pred začetkom XIX. stoletja. Takšne čez sredo ločene avbe so namreč že vrhaste, to je, imajo vrh v sredi polpreklan, z jarkasto vdolbino (glej Langusovo sliko Kranjice v razstavnici dvorani etnografskega muzeja v Ljubljani!).

Sl. 13.

Sl. 14.

Razne vrste avb in njih razširjenost.

In potem so se avbe, ko so dobile tako razvito obliko, opredelile v več pogledih. Poleg avb in zavijač so ostale na glavah deklet še peče in šapelj (kakor poje še Vodnik začetkom XIX. stol.: »nje šapelj iglice, nje moderc je zlat«), poleg vrhaste avbe je ostala še zavijača, ki se je rabila posebno v Bohinju in okolici, po drugod na gornjem Gorenjskem pa so jo nosile ženske v delavnik namesto nedeljske visoke avbe. Tako kaže Goldensteinova zbirka slik slovenskih noš iz pred srede XIX. stol. na sliki VIII pri Bohinjki še staro zavijačo (sl. 7.), pa že z brokatnim formom, ki ga A. Sič po W. Schmidu v svojem manuskriptu Avbe datira v l. 1820. do 1830., dalje na sliki karkovske noše (sl. 8.) že docela razvito avbo visoke oblike z bohotnim, nabranim vrhom in široko dekorativno pentljo iz svilenega traku z mavričasto barvanimi podolžnimi progami in vtkanimi barvastimi šopki vrtnic. Drugačno pokrivalo kaže slika trnovske noše (sl. 9.). Tam naslikana Trnovčanka ima na glavi

avbo-zavijačo s črnovezenim formom, izza katerega gleda običajno beločipkasto gubanje, čez to avbo pa je poveznjena še peča z ohlapnim vozlom pod vratom — že pri Hacquetu smo srečali to kombinacijo avbe in peče za žene. Četrta slika iz Goldsteinove zbirke, ki kaže tudi avbo, je slika noše iz ljubljanske okolice (sl. 10.). Tam slikana ženska ima na glavi kosmato, valjasto kapo-avbo, vrhu katere je zavezana še zobastoobrobljena peča tako, da ima vozle vrhu glave, petelinčkova roglja pa gledata proti levi in desni. Vse te oblike, ki se javljajo v svoji

Sl. 15.

Sl. 16.

raznolikosti, čimbolj napreduje čas proti sredi stoletja, kažejo na stalno diferenciacijo prvotne oblike avbe. Etnografski muzej v Ljubljani hrani v zbirki pod št. inv. 232 in 233 še gorenjski tip kožuhovinaste avbe (sl. 11.), obrobljene z mandrovino, ta ima obliko približno moške športne čepice s širokim z mandrovino obšitim ščitkom in okrogloploskim vrhom. Dalje so v zbirki zlate avbe (sl. 12.), ki imajo navadno črnožametast form in na njem zlato vezenino, dno pa je tako drobno pokrito z bleščicami, da žameta izpod vezenine sploh ni videti. Dalje avbe s srebrno- ali zlatobrokatnim formom, s črnosvilenim ali vzorčastosvilenim formom, s ploskookroglim ali grebenastim vrhom, narejenim iz

tankega platna ali tenčice in tula, vedno podolž gubanim, z rožnatim blagom ali taftom ali perkalom podloženim. Avbe so se opredelile pa tudi z ozirom na namen.

Ločimo poleg zlatih še ženitovanjske avbe (sl. 13.) s širokim srebrno- ali zlatobrokatnim formom, v katerega so vezeni raznobarveni šopki svilnatih vrtnic, ki imajo zgoraj med formom in vrhom vrsto rdečesvilenih pentljic, nad sredo forma na vrhu pa šopek rožmarina ali suhih cvetlic. Poleg ženitovanjskih avb so se rabile tudi žalne avbe (žalne zavijače) (sl. 14.) s črnosvilenim in črnovezenim formom, često je bila ta vezenina v črnem zlato ali srebrno obrobljena.

Sl. 17.

Sl. 18.

Vsa ta raznolikost avb v začetku XIX. stoletja z dominantnim tipom razvite zlate, visoke avbe se še pomnoži z razvojem avbnih oblik, ki so lokalnega pomena.

Tako poroča A. Sič v citiranem rokopisu Avbe, da je tip avbe z okrogloploskim vrhom značilen za blejsko okolico, ostale grebenaste avbe pa so se splošno nosile po Gorenjskem. Tip zavijače, trioglate platnene krpe, ki ima na čelnem robu 6 do 8 cm širok brokatas ali vzorčnosvilen form, je postal neka bohinjska posebnost (sl. 15.), v Javorniškem rovtu so se nosile zavijače z belovezenim formom v italijanski tehniki punto tirato (sl. 16.). Poleg teh tipov ločimo še koroško-podkorenski tip avbe (sl. 17.), ki se nekam bistveno loči od gorenjske visoke avbe s formom in vrhom.

To so polkroglaste avbice brez forma in vrha, narejene iz stisnjene in podložene, prešite črne svile, zadaj je štirioglat ornament, navadno v zlati vezenini,¹ pod njim je privezana črna pentlja z dolgimi trakovi. Koroške avbe iz mežiške doline spadajo semkaj: v zaglavju imajo našit štirikoten kos črnega žameta, v kateri so filigransko precizno uvezeni geometrični ornamentalni motivi. Koroško-mežiškim, kakršne popisuje dr. F. Kotnik v našem Domu XVIII, so prav slične avbe iz mejoče podkorenske doline in okolice Kranjske gore. Po ustnem zatrdilu g. Ante Gabra iz Škofje Loke so se take avbe nosile poredkoma

Sl. 19.

celo v škofjeloški okolici. Korošice so nosile poleg opisane mežiške avbe ali po bavarskotirolskem vzorcu »šentviškega« kloz buka tudi »linško« zlato avbo (sl. 18.), ki je tudi brez forma in vrha, polkroglasta, povsem z zlatom prevezena, z bleščicami pokrita avba, ki ima na tilniku še eno polkroglasto vdolbino za lase. Mežiško-podkorenske avbe so bile narejene nekajkrat tudi iz zlatega brokata z barvastimi vrtnicami uvezanega, ob čelnem robu je bila napeta v pasu črna tenčica, pritrjena z žico (sl. 19).

Razširjenost slovenske avbe.

N Štajerskem so se tudi nosile avbe. Po poročilu F. Hubada v Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild, Wien, 1890,

¹ Dr. Fr. Kotnik navaja v »Našem Domu« XVIII, str. 201, terminologijo: Zadnji del avbe se imenuje »zadnjek«, ornament sam pa »zlat«.

v Savinjski dolini, so tam »žene nosile o praznikih velike, napram zadaj razširjene avbe, s srebrom ali zlatom vezene, ob delavnikih pa so nosile manjše«. Nosile so se redkeje tudi v Zg. Ložnici pri Slovenski Bistrici (Sič). Po sliki treh narodno kostumiranih Štajercev, ki so jo izdali »Almbrüder« v Grazu in ki je v posesti etnografskega muzeja v Ljubljani ter ima tiskan napis »Sulzbach-Sannthal«, so tudi v Solčavi nosile ženske avbe, prav slične kranjskim, visokim in zlatim. Neka slika iz l. 1830. do 1840. z nadpisom Sannthal, tudi v posesti etnografskega muzeja v Ljubljani, kaže takisto kmetico z brokatno in zlatoobrob-ljeno avbo, čez katero je prevezana še peča, čez to pa je poveznjen še širokokrajni klobuk.

Kako daleč je bila razširjena slovenska avba, ni še povsem razjasnjeno. Zdi se, da je bila najbolj ukoreninjena na Gorenjskem in v Savinjski dolini,¹ kakor meni v »Zgodovini slovenskega naroda« na str. 1066 tudi dr. Jos. Gruden. Na Belokranjskem ne poznajo avb, če izvzamemo jaljbe, ki pa so že etnografski prehodni element, ki kaže v vzhodnoevropski stil in nimajo zveze z gorenjsko avbo. Dolenjke so nekako do Stične ali Višnje gore redkeje kakor Gorenjke nosile avbe, ki so veljale kot import iz alpske Slovenije, rajši in splošno so Dolenjke nosile peče. Na Primorskem, Notranjskem in Goriškem ter v tržaški okolici se avbe niso nosile.

Form, njega vezena ornamentika in stil, važen donos k zgodovini slovenske ljudske umetnosti.

Form, čelnik avbe — rajši rabimo ljudski izraz,² čeprav je tujka, pa je etnografski pristen — je bistvena in najstarejša, tipična sestavina slovenske avbe, njega vezena ornamentika in nje razvoj predstavlja važno panogo domače ljudske umetnosti in dovršen kos njenega razvoja v XVIII. in XIX. stoletju.

Formi so navadno široki od 8—12, redko do 14 cm, dolgi od 37—46 cm. Podloženi so, kakor smo že rekli, s čipkami (to so stare, drobnoluknjičave idrijske čipke), ki gledajo izpod forma

¹ Dr. Fr. Kotnik trdi v »Našem Domu« l. XVIII., str. 201, da so se nosile tudi okrog Celja in v Teharjih.

² Besedo »form« sem izključno čul vedno na Gorenjskem. Etnografski muzej hrani form iz l. 1836., ki ima zadaj napis: »Ta furem sem dobila v dal l. 1836.«

na vseh štirih straneh kot drobno gubanje (se doseže z lesenim, zobčastim modelom v obliki stiskalnice ali pa z železnimi kleščami, podobnimi onim za kodranje las). Podšiti so s platnom, nekajkrat tudi z lepenko. Najstarejše avbe imajo najširši rob čipk okrog forma, mlajše kažejo ta rob le še kot rudiment.

Ločimo srebrno- in zlatobrokatne forme, prazne in vezene, ter vzorčaste svilene forme (avbe žalujke in zavijače), belovezene forme (bele zavijače iz Boh. Rovta v tehniki punto tirato), črnožametaste forme in zlate forme, ki pa so največkrat tudi položeni s črnim žametom, pa tako gosto vezeni in posuti s flindrci (kov. bleščice), da se žametasto dno često ne vidi izpod vezenja.

Prazni, vzorčasti in srebrno- ali zlatobrokatni formi nimajo vezenine. Ostanjejo nam vezeni formi, ki so ali črnosvileni, ali črnožametasti ali pa zlati.

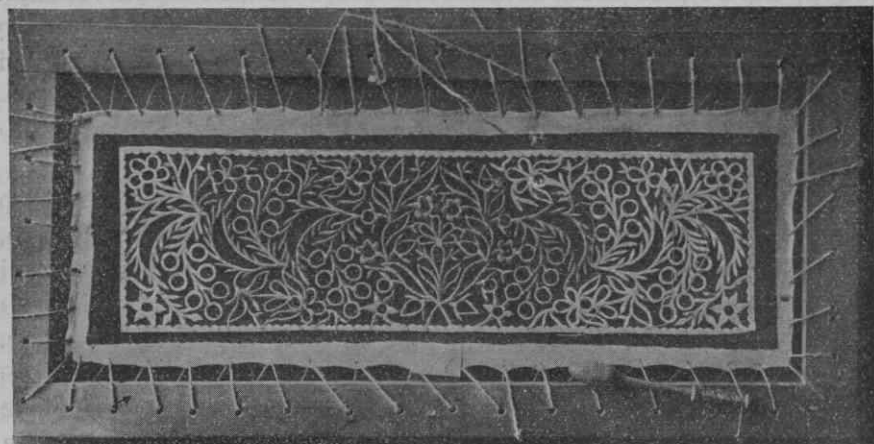
Kako so vezilje vezle te forme, popisuje A. Sič v manuskriptu »Avbe« takole:

»V okvir, narejen nalašč za vezenje avbnih čel, so z močno nitjo napele kos domačega platna iste velikosti kakor čelo, čezenj so prišile črn baržun. Nanj so pripele z redkimi vbodi osnovo za okraske, vezene z zlatom. Te osnovne oblike so prvotno izrezovale iz tankih listov, narejenih iz bukove gobe. Pozneje so te osnove izrezovale iz tankega usnja ali kar iz navadne, tanke lepenke. Kadar so hotele štediti zlato, so vezle z zlatom tako, da je bila z njim pokrita le površina osnove. Na spodnjem delu osnove so vezenje izvrševale z belo nitjo, s katero so torej zlato nit pritrjevale na zgornjo ploskev osnove.

Čela so vezle vezilje, ki so se bavile s takim vezenjem, vezle pa so jih tudi kmečke žene in dekleta same.«

In tako preidemo k ornamentiki forma. Dr. Walter Schmid govori o tej točki v Slovanu 1906, str. 170 (Kranjska narodna umetnost na dunajski razstavi): »Kakor vsa druga obleka, je imela tudi avba svojo modo, ki je v okraskih sledila iz daljave izpremembam splošne mode in okusa. Široki rob avbe, zvan oblika (»form«) avbe, vezen na posebni pripravi, je bil za časa cesarja Karla VI. in cesarice Marije Terezije, ko je vladal bogati barok, obilno nakičen. Sukneno dno je bilo docela pokrito z zlatom, na njem je bil našit zlat, večkrat s srebrom in kamenčki premešan, bohotno plastičen okras v raznih motivih. Ornament je rezljan iz drevesne gobe in pokrit z zlatim vezenjem. Pri ljubljjen motiv je srce, okoli katerega se ovija ornament klasja

(srčasta avba, avba s klasjem), klasje se večkrat pobaroči in razpase v podobo gosenice (gosenčasta oblika). Ko mine doba velike cesarice, premeni tudi avba svojo obliko. V lažjih oblikah, v katerih se na črnem žametastem dnu blešči zlat našiv, se razodeva duh rokokoja in empira. Kot motiv služijo srce, tički, cvetke, vejice, lično stilizirane in razdeljene med zlatimi kolo-barčki. Kras oblike postaja sploh individualnejši. Poleg zlata se rabi v večji meri srebro in raznobarna svila, ornamenti so nekako aplicirani, oblika postaja vedno bolj pisana, namesto črnega žameta prihaja v navado dno v svetlih, posebno modrih

Sl. 20.

barvah, v prvi polovici 19. stoletja pa brokat, ki je le redko našit z zlatom.«

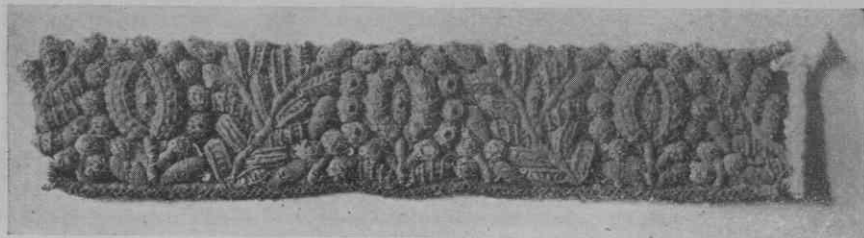
Prof. A. Sič piše o tem v svojem, že parkrat citiranem rokopisu »Avbe«:

»Vsi okraski so bili povzeti iz rastlinstva, pa tudi iz živalstva. Iz rastlinstva so povzele nagelj, rožmarin, planike, vrhove mačice, grozde, žitno klasje i. dr. Žitno klasje so pozneje preobrazovale v obliko gosenic; te oblike imenujejo še danes »gosenice«. Uporabljale so za okrasek tudi tipično srce in križ. Poleg teh pa so pogosto in zgolj iz patriotizma kot okrasek sprejemale avstrijskega orla.

Vsi okraski so bili okusno stilizirani. Osrčja cvetov, rožne popke, mačice, žitno klasje in srca so podlagale z bombažem, ki so ga prevlekli s tanko tkanino, da je bilo vse to podobno

blazinicam. Te blazinice so pošile z zlatimi bleščicami in z bisernom podobnimi srebrnimi kopicami (folijami), ki so bile kroglaste ali podolgovate. Všivale pa so v okraske tudi raznobarvne kamenčke (steklne bisere). Včasih pa so prevezavale oblike tudi s srebrnimi zvitki (bouillon). Ves ornament se je po čelu razvijal simetrično od srede na levo in na desno. Navadno je bil obšit z zlato nitjo (frisé).«

Tako viri. Etnografski muzej v Ljubljani hrani pod števil. inv. 166. tako leseno okvirjasto pripravo za vezenje formov (sl. 20.), kakršno popisuje zgoraj A. Sič. Na okvirju je, kakor razvidno iz slike, napet kos platna, na njem je prišit črn žamet za formo z izrezljano osnovo, ki je že napol prevezena z zlato nitjo, ki se je vdevala tudi s kleklji, kakršen je pripravi priložen. V muzejski razstavi se nahaja tudi tablica z vzorci iz drevesne gobe.

Sl. 21.

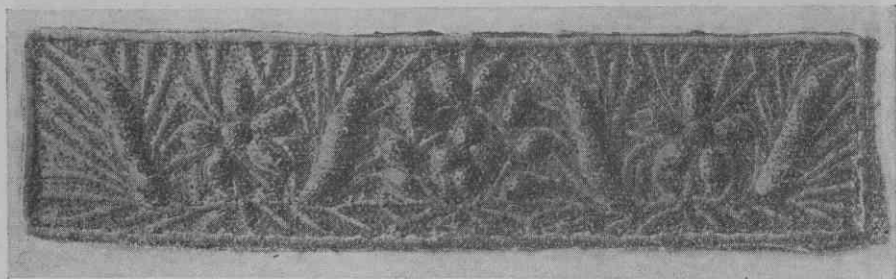
Kar se tiče ornamentalnih sestavin, ki jih najdemo na formih, so te znatno bogatejše, kakor jih navajata Šmid in Sič, ki ne omenjata njih simboličnega pomena, ki igra toliko vlogo v ljudski umetnosti. Kar se tiče stila formovih ornamentov, so po opažanju dr. Šmida precej zadeta in dajejo možnost datiranja avb po stilu ornamentike.

Praznih črnih in vzorčnosvilnih formov ne bomo podrobneje popisovali, zlato- in srebrnobrokatni so narejeni iz importiranega (Češka, Tirolska) blaga, ki ima strojno uvezene šopke vrtnic v rdeči, zeleni, modri, rumeni svili. Ostanjeje nam še zlato-vezeni formi zlatih avb in črne vezene na žalnih avbah, če predpostavljamo znani stil v punto tirato na italijanski način vezelih belih zavijač iz Rovta, že gori omenjenih.

Najstarejši formi bi bili po Šmidu »baročno bohotno plastični, bogato nakičeni«. Slika žene z avbo iz l. 1785., ki smo jo gori omenjali, kaže povsem zlat form z goseničastimi vijajami.

Eden izmed najstarejših formov (sl. 21.), kar jih hrani zbirka etnografskega muzeja v Ljubljani, je tak: V sredi je na kratkem peclju, ki pošilja v levo in desno vejico z bunčico, rozeta z jedrom in dvema oklepajočima, zaokroženima, kumaram podobnima blazinicama, okrog vsega tega devet polkroglic s kamenčki. Levo in desno sta simetrični flanki prav taki rozeti, pa brez kamenčkov v polkroglicah, prostor med rozetami je izpolnjen z diagonalno uvezenimi vejicami z listjem.

Idealno simetričen ornament torej (idealizem), ornamentalne sestavine so abstraktne, čeprav naravi povzete, pa tako zelo abstraktno-idealno stilizirane, da jim ne najdeš individualne primere v naturi: jeli so te rozete povzete po vrtnici in kakšno listje predstavlja to listje?

Sl. 22.

Drug star zlat form, datirali bi ga kakor prvega v konec XVIII. stol., ima v sredi že »venček« (»krancelj«), ki se odtlej skoro tipično drži v sredi forma (sl. 22.). Četverorogljata rozeta v sredi oklepa spodaj križajoča se vitica, iz katere raste na zunanji strani osem zrn (»popki«); levo in desno od srede po ena peterorogljata rozeta z zrnom v sredi in pecljem, med rozetami so diagonalno postavljene gosenice (poznobaročna lepotna linija S) tako, da se srednji dve naklanjata proti vrhu in končni dve na spodaj. Če bi jih zvezali, bi dale troje zavojev ornamentalne vijače, ki je za poznobaročno srednjeevropsko ornamentiko tako zelo tipična bodisi kot robna bordura bodisi kot vodilna linija ornamenta. Na tretjem izmed formov (sl. 23.) je vijača že taka vodilna linija vsega formovega ornamenta. Od venčka v sredi, ki oklepa tri popke, gresta v levo in desno po dve vijači (»vejica«), k ista v vdolbinah izpolnjeni z rozetami — tip srednjeevropskega

ornamentalnega motiva poznega baroka. V bistvu gre torej pri teh najstarejših, še baročno občutenih formih za abstraktno idealen stil, ki se očituje v podrobnostih v abstraktnih rastlinskih, tako zelo idealiziranih motivih, v kompoziciji pa v močno poudarjeni sredini z motivično odgovarjajočma flankama, ter v zvezanosti vseh sestavin z vijačnim motivom. Vezena je zelo debela, da dopušča plastičen vtis s senco in lučjo, pa tako gosta in bogata, da dno forma ni vidno.

To bi bili najstarejši formi, po Šmidu »baročni«, datirali bi jih v konec XVIII. in začetek XIX. stoletja. V XIX. stol. v prvi polovici vladajo po Šmidu od 1820—1830 zlatobrokatni formi poleg zlatih. Pojavljati pa se začno tedaj in vedno češče proti sredi in v drugi polovici stoletja formi drugačnega stila, ki jih

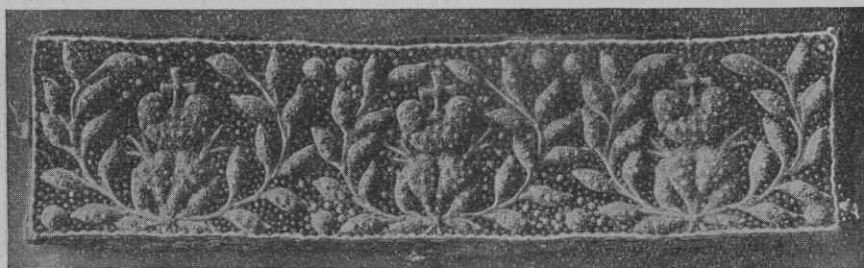

Sl. 23.

Šmid imenuje »lahkotno rokokojske in empirske«. Gotovo so ti formi stilno mlajši od gori popisanih.

Etnografski muzej hrani za ta stil med dr. tipičen form s tremi enakimi venčki (sl. 24.), ki so na zgoraj odprti, v sredi vsakega je po dvoje ozko skupaj stisnjenih src s plamenimi zublji, med njima pa krona s križcem. Ta motiv se javlja v prvi polovici XIX. stol. skoro splošno. Form je črnožametast, le še narahlo posut s flindrci, da je že videti med njimi črno dno baržuna; kranclji niso več tako tesno zvezani med seboj v enoten ornamentalen organizem kakor v baročnih formih; kompozicija se je zrahljala, patetične natrpanosti ornamentalnih členov ni več. Če pogledamo drug podoben form iz druge četrtine XIX. stol. (sl. 25.): V sredini zopet tipični venček s srcema in krono s križcem, ob straneh po ena cvetna vejica z dvema profilnima, enim frontalnim cvetom, ki še vedno sicer ni točno individualiziran (planika? vrtnica? marjetica?), pa je že odločno cvetličan motiv, dosti bolj kakor idealne, skoro abstraktno geometrične rozete

koncem XVIII. stol. Poleg na koncu še po ena vejica z listi in popki (»mačice«). Plastika pojema, forme so lažje in tanjše, ornamentika je zelo rahlo nasuta na črni form — od poprejšnjega, trdnega arhitektonskega kompozicionalnega organizma ni več sledu, le simetrija je še ostala. Izprememba torej je mnogostranska, stil ornamentike je v drugi četrtini XIX. stol. doživel premembo kakor »velika umetnost«, ki se je, sicer že dosti prej, izprevrгла iz patetičnega, košatega baroka v lahkogrivi, dekorativnolahki rokoko. Na tretjem formu v tej vrsti je zopet venček v sredi (sl. 26.), ob straneh sta po dva rožička (rog obilja? antika?) z nageljni. Odslej se množe motivi grozdja, vrtnic, fuksij, zvončic, najčešči je nagelj, ki kaže veselje človeka XIX.

Sl. 24.

stol. nad naravo, izza baroka nanovo odkrito. In kakor so se slike na panjevih končnicah izprevrgle v snovi, kompoziciji in stilu tačas iz baroka s samimi oblaki, glorijski in svetniki, v novi, naturalistični stil humornega žanra iz kmečkega, zakonskega, lovskega življenja, pojenjajo sredi stoletja križci in se zruši i idealna simetrija kompozicije često. Na neki avbi iz zbirke etnografskega muzeja najdemo na formu nageljnovve vejice, ki se vrste z motivom petelinčka (sl. 27.) — čisto posveten motiv. Forme so vedno tanjše, gracijoznejše in lažje, plastika pojema z natrpanostjo, ornament učinkuje poslej i koloristično s tem, da se meša srebrno in zlato vezenje na črnem polju. Formi dobe, čim poznejši so, tem rajši barvaste podlage.

Dominira pa v drugi pol. XIX. stol. črnožametast form z zlatim nageljnovim vezenjem in prosto simetrično kompozicijo.

V XVIII. stol. in še v XIX. se pojavlja na formih še drug izrazen motiv: dvoglavi orel (sl. 28.). Nekoliko razširjeno je

mnenje, da pomeni tak orel »patriotično misel« našega kmečkega umetnika; k temu treba reči, da je dvoglavi orel že izza Rimljanov dalje priljubljen ornamentalen motiv v vsej srednji Evropi in celo Rusiji; da se na Slovenskem nahaja v XVII. stoletju na naslonjalih stolov (znani alpski srčasti stoli), v XVIII. na pečnicah, pečeh, prtih, ključavnicah, panjevih končnicah, pipah iz biserne matice, majolikah itd. Tako hrani ljubljanski etnografski muzej avbe inv. št. 208., 215., na katerih formu (začetek XIX. stol.) se vrste trije orli med oglatimi štirikratnimi rozetami, avbi št. 207 in 219, na katerih je špiralna vodilna linija vzela v vdolbine stilizirane orle, hrani dalje črnožametast form s tremi flindrčastimi orli med štirimi kifeljčastimi gosonicami, zlat form s tremi orli med nageljnovim vitičevjem in avbo z zlatim formom, tremi orli med nageljni.

Sl. 25.

To bi bil stil formove ornamentike in njega mena, ki se je izvršila od zadnje četrtine XVIII. stol. do konca druge četrtine XIX. stoletja. Če resumiramo: Najprej čisto abstraktno-idealne rozete na bohotno plastičnih, povsem zlatih formih, kompozicija centralna, s poudarjeno sredo, vezana, forme težke.

Pozneje naturalizem v motivih, manj plastično pojmovanih, lahke in tanke forme na črnem dnu, kompozicija sicer še prosto simetrična, pa ne več strogo vezana. (Razlika: sl. 29.)

Prvega stila avbe se datirajo od 1780 do nekako 1820, drugega od 1820 do 1880. Zlatobrokatne avbe je postavil dr. W. Šmid v o. c. v leta 1820.—1830.

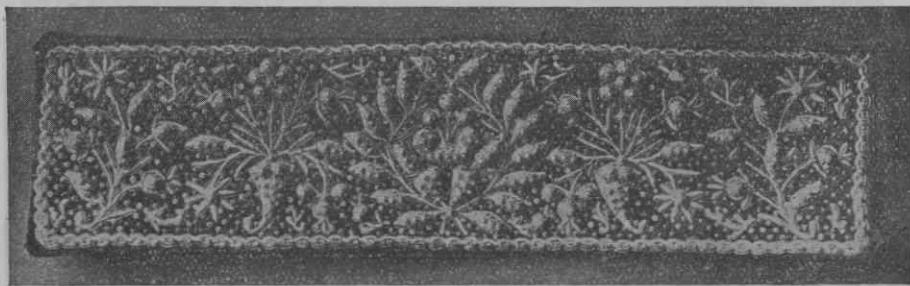
Kdo je avbe nosil?

Po Hacquetu so nosile avbe žene in nekatere deklice (»Viele aber [namreč »Mädchen«] und die Weiber alle ...«). Po Schmidu

o. c. str. 170. so nosile avbe »žene in dekleta ob nedeljah in praznikih, zlasti pa pri porokah; pri zadnjeimenovani priliki je bila njih noša v nekaterih krajih omejena; v poljanski dolini so jih nosile le nevesta, družica in teta«. A. Sič piše v o. c. »Avbe«: »Avbe so nosile le žene, na svatbah pa tudi nevesta, družica in teta. Koder se deklice omoži, pravijo še dandanes: ‚Prišla je pod avbo‘.«

Provenienca avbe.

Če bi hoteli slovenski avbi iskati mater v tujini, bi gotovo iskali originala v alpski srednji Evropi, s katero je usoda naše severozapadne Slovenije, ki edina se ponaša z avbo, tako tesno kulturno in ljudsko umetnostno, etnografski zvezana. Prav podobne avbe ne dobimo nikjer; deloma je avbi s ploskim vrhom

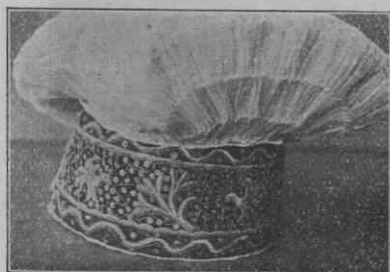

Sl. 26.

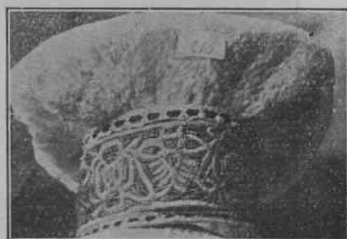
podoben bavarsko-švabski ali vzhodnješvicarski šapelj. Tega je pa skoro samo vrh in od forma le rudiment, zato je ga težko spraviti v kombinacijo z našo avbo, če vemo, da se je ta razvila iz zavijače brez vrha. Dr. Walter Schmid piše v »Carnioli« 1909, str. 42., da so zanesli avbe sredi XVIII. stoletja najbrž iz Bavarskega preko Tirolske in Gornje Avstrije. Dr. J. Gruden pravi v »Zgodovini slov. naroda« str. 1066, namigujoč na nemško ime avbe (Haube), da »vse kaže, da je avba prišla z Bavarskega v naše dežele«. A. Sič piše v o. c.: »Avbe niso nastale pri nas, marveč se je njihova raba zanesla k nam bržkone iz Bavarske.«

Stojimo torej pred vprašanjem, ali se je prvotna zavijača pod bavarskim šaplja vplivom razvila v visoko, vrhasto avbo ali pa se je razvila samolastno. Bavarski vplivi na Slovenijo niso izključeni, samolasten razvoj pa tudi ne. Tako ostane vprašanje odprto, bavarski vpliv glede avb pa le domneva.

Če pregledamo zgodovino zapadnoevropskih noš na pr. pri Fr. Hottenrothu (*Trachten der Völker*), najdemo na tabeli 48., ki kaže nemške noše v prvi tretjini XVI. stol., prvo podobnost z našo avbo. Ženska št. 7. ima tam bel čelnik, ki oklepa obraz, zadaj pa nabran vrh, vse iz iste bele tkanine, zdi se pa, da je spričo dejstva, da ima žena z isto tkanino ovit tudi vrat, to le umetno zavezana peča in ne avba. Ženska št. 10. ima pač že pristno belo avbo na glavi. Ta ima čelnik liki ščitek in napram zadaj razširjen, podolžno guban vrh, od katerega vise spodaj po hrbtu pentlje. Zelo podobna je tej avbi št. 17., ki je podana v pogledu od zadaj. Približno podobne so 11., 12. in 21. Tudi tabla 57., na kateri so upodobljene nizozemske in holandske noše v XV. stol., kaže v sl. 14. in 4. podobnost z našo avbo, kombinacijo forma in renesančne svitkaste, turbanske avbe. Tudi pri

Sl. 27.

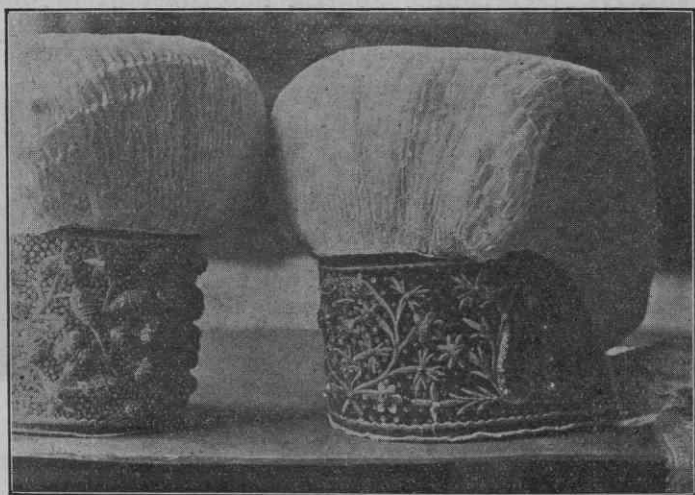
Sl. 28.

Italijanih XV. in Francozih XVI. stol. dobimo podobnosti, čeprav manjše kot na severu. Tabla 85. kaže na sl. 16. žensko, ki ima na glavi naši zavijači podobno pokrivalo, sl. 3. na tabli 86. (dekla) kaže avbi z vrhom podobno varianto, pravcato zlato, majhno avbo pa kaže tabla 88., št. 12. (deklica iz Benetk). Za golške avbe najdemo podobnost tab. 109. Nemci 2. pol. XVI. stol. 14.—20., posebno 17 (Pfalz, Meissen, Frankfurt).

To so stare renesančne avbe, ki si v mestu potem do XX. stol. ne najdejo več analogij, zato jih podrobneje ne moremo upoštevati. Nekateri (F. Kotnik) mislijo, da je gorenjsko-južnoštajerska slovenska avba XVIII. stol. rustificiran odmev meščanske avbe iz renesanse, da se je šele po dvesto letih zaplodila iz mesta na deželo in se tam pokmetila. Veliko vzrokov to trditi nimamo. Kmetice XVIII. stol. v mestu svojega časa niso mogle videti

avb, da bi bile pa avbe nekako v temni podzavesti živele »v duši« ali »krvi« žensk iz XVI. do XVIII. stol., je pa vraža, kakršnih je zgodovinski metarizalizem celo vrsto podrobnih zagrešil, hoteč si vse na svetu razložiti le iz »razvoja«.

Najverjetnejša je kombinacija, kakor smo jo poizkusili z dokazi podpreti v odstavku »Najstarejše avbe in razvoj avb«, namreč, da je avba nastala preko zavijačnega tipa v pompozni tip avbe z grebenastim ali krožnikastim vrhom. Kaj ji je pomagalo do te oblike in pod katerimi vplivi se je avba razvila v to obliko, nam literarni viri ne povedo. Če je oblika avbe potrebovala za svoj razvoj kakih vplivov, si moremo te razlagati le iz

Sl. 29.

alpsko-nemške soseščine, predvsem iz kulturno višje razvite in prometno ozko navezane nam bavarsko-švabske Nemčije in Vzhodne Švice. Slovenska noša za življenja avb kaže več podobnosti z bavarsko-švabsko, tako kaže moška gorenjska noša irhaste hlače, bele nogavice, baržunast telovnik s kroglastimi, debelimi srebrnimi gumbi, pravtako kakor švabske noše iz Waldseeja, Prachtelfingena, Ellwangena, Calva... (glej Deutsche Volkskunst V.: Schwaben, von Karl Gröber, München, Delfin Verlag 1925, slike 128., 131., 133., 134.). In ženska noša Gorenjke s širokim »nafavdanim« krilom iz svile, izpreminjajočim se predpasnikom, spenzarjem in svileno franžasto ruto okrog vratu je

zelo podobna oni švabski iz Schwarzwalda, Waldseeja, Biberacha in Luppheima (glej o. c. sl. 128., 129., 130.).

Če pogledamo dalje skupnosti naše in bavarsko-švabske ljudske umetnosti v ornamentalnih sestavinah na vezeninah (vrtnica, vijača, orel, monograma IHS in MARIA itd.), skrinjah, slike na steklo, arhitekturo z visečini, rezljanimi »ganki«, kmečko plastiko z modeli za »mali kruhek«, stole z orlovimi naslanjali, profile kmečko-rokokojskega pohišja itd., nas spričo ozkih kulturnih vezi, ki so vedno sklepale alpske dežele, ne bodo začudili tudi našim avbam podobni tvorbi na Švabskem in Bavarskem.

Sl. 30.

Citirana knjiga kaže v slikah 146. in 147. gornje-švabske kolesaste avbe (Radhauben) iz zlatega vezenja in srebrnih čipk, na slikah 128. in 130. take avbe na glavah žensk iz Waldseeja, Biberacha in Luppheima. Te avbe obstoje iz zelo ozkega, morda 3–4 cm širokega forma in ogromnega kolesa, čisto ploskega, ki je na tak form prišit zadaj, vse skupaj se pritrdi na zadnje teme s širokimi svilnatimi trakovi. Podobnosti z našo avbo so v formu in krožnikastem vrhu, v tem, da se avba priveže na glavo s svilnato pentljo, ki maha po hrbtu, razlike pa v majhnosti švabskega forma, ogromnosti kolesa, ki je iz trde snovi in ves zlato vezen:

dočim švabski form po neznatnosti skoro ne igra vloge, je naš glavno, faktično pokrivalo, ki ovije vso glavo in mu velja glavna dekorativna pažnja, pri Švabih pa nasprotno, kolesu.

Nedvomno pa je bavarsko-švabskega izvora koroško-podkorenski tip, ki ga dobimo v Oberpfalzu na Bavarskem (Deutsche Volkskunst IV., Bayern, Hans Karlinger, München 1925, slika

Sl. 31.

108.) ali na Švabskem v okolici Günzburga in Ellwangena (D. V. Schwaben o. c., sl. 150., 152.).

Če se ozremo po ostalih nemških nošah od l. 1600. dalje, najdemo v Sachsen-Altenburgu okrog l. 1700. nevestino kapo »Hormt«, ki obstoji iz trdega rdečega forma z našitimi tremi srebrnimi rozetami (Hottenroth Fr., Handbuch der deutschen Tracht, Stuttgart 1891, str. 719, fig. 2). Sredi XVII. stol. so nosile

žene v Hanauu in Kölnu nad čelo poveznjen, s čipkami obrob-
ljen form, v sredini ozek (o. c. str. 740, fig. 4, 8), pokrivalo je
domalega podobno naši prvotni avbi zavijačnega tipa, ki se
pojavi stoletje pozneje (sl. 32 desno). Med Nemkami druge pol.
XVIII. stol. je bila razširjena tudi oprijemajoča avba s svilenim
formom, ki je imel ožji stranici zaokroženi in bil obdan s čip-
kastim gubanjem (o. c. str. 830, tab. 25, fig. 12). Med l. 1795. in
1800. so Nemke za klasicistične noše nosile (sl. 32 levo) tudi
avbam s čelniki podobne kape (o. c. str. 840, fig. 1, 2, 9, str. 853,

Sl. 32.

fig. 5, 8, 11, 12), ki sicer nimajo bistvenega vpliva več na našo
obliko avbe, ki je že vsaj 35 let poprej formirana. Zelo podobni
so naši avbi tudi nemški damski klobuki iz let 1800.—1815., o. c.
navaja na str. 871. v fig. 3, 4, zelo našim grebenastim avbam
podobna pokrivala. Severne Nemke so zač. XIX. stol. nosile celo
formaste avbe (sl. 30) s široko pentljo, padajočo na hrbet (o. c.
str. 947, fig. 1, 5, 6, 9, 10, 13, 19, 20). Na Bavarskem v Kemptenu
in Franknu so v zač. XIX. stol. nosile žene avbe z ali brez forma,
pa s pahljačasto grebenico, ki je štrlela s temena navzgor, po-
dobno tudi v okolici Mosla, Würthemberga in Badna (o. c.

str. 955, fig. 4, 22, 17, 24, str. 957, fig. 9, 10). Podkorenskim ali koroškimi podobne avbe so se v Nemčiji nosile kot gladko oprijemajoče, trde, svilnate avbice, često z ločnim izrezkom ob ušesih, s katerim spominjajo na obliko stuartske avbe, vsepovsod izza XVI. stol. (sl. 33 desno).

Presenetljiva je tudi podobnost slovenske avbe s — francosko kmečko avbo XVIII. in XIX. stol. Okrog l. 1794. so se v provincah Francije nosile avbe z belim ali rdečim čelnikom in belim krožnikastim nastavkom na temenu. Bile so baš tako položene na glavo kot naše (glej A. Racinet, *Geschichte des Ko-*

Sl. 33.

stüms, Berlin 1888, Bd. V.). Pravcato našo avbo so nosile kmetice v St. Germain-Sombronu, Arrondissement Issoire (Puy de Dôme), kakor jih navaja Racinet o. c., namreč bel, trd form in širok, krožnikast nastavek (vrh) (sl. 33 levo). Avbe iz muselina, s čipkasto obrobjenimi čelniki in previsečim, kljunasto zakrivljenim, belim grebenom, prav tako nagubanim kakor pri nas (sl. 31), so v Franciji nosile v prvi pol. XIX. stol. tudi v Bordeauxu in okolici (Racinet, o. c.), avbe s čebulastim vrhom v okolici

Dieppeja in Polleta, dalje v arr. Chateaulinu, Quimperju in La Feuilléju v Bretagni.

Dovolj torej primerov za podobnost s slovensko avbo, če bise vprašali po njenem izvoru. Jeli se je »razvila« iz katerega gori opisanega tipa — se absolutno ne da več dognati. Gotovo pa je avba značilen kos naše kmečkorokokojske ali poznobaročne noše; etnografski je nekaj specifično zapadnjaškega. Absolutno originalna ni; vendar se loči i od nemških in francoskih avb zlahka kot »slovenska avba«, kot individuum v krogu zapadnih oblik avb.

Résumé:

L'auteur fixe pour date de la première apparition des coiffes (avba) des paysannes en Slovénie les années 1760; elles étaient en usage pour les femmes et jeunes mariées dans la Carinthie méridionale, dans la Carniole occidentale et centrale et dans la Styrie méridionale jusqu'à 1840/50, et leur usage ne cessa tout à fait qu'à la fin du siècle. Le type original de la coiffe était la façon de la »zavijača« qui s'est développée à la fin du XVIIIe siècle en type à sommet arrondi ou crénelé, et s'est différencié jusqu'à 1830/40 en type de Carinthie-Podkoren et type de Haute-Carniole Styrie-méridionale, avec les variantes: coiffes (avba) et »zavijača« basses, hautes, arrondies, crénelées, de mariage, de deuil, de velours, d'or et de brocart. Plus loin l'auteur systematise le développement du style de l'ornementation du bandeau du front (form) en phase baroque et roccoco (1760—1810/20) et roccoco-empire (1810/20—40/50, resp. 1900), et discute la provenance des coiffes. Les coiffes originales, les »zavijače«, sont une formation slovène plus originale, tandis que le type de Carinthie-Podkoren tire son origine de l'influence de la coiffe bavaroise-souabe; mais quant en type de la haute coiffe d'or au sommet crénelé en dépit de sa ressemblance avec la »Radhaube« bavaroise-souabe et avec la coiffe brétonne, il n'est pas nécessaire qu'il soit né de l'influence étrangère directement. Les coiffes slovènes sont de leur façon entre les coiffes occidentales d'un originalité individuelle.

